увагу приділено становищу українського селянства, обмеженням польської шляхти після повстань 1830–1831 і 1863–1864 рр., а також правовим обмеженням і міському життю єврейського населення. Зроблено висновок, що імперська уніфікація змінювала міжетнічні взаємини, але не усувала повсякденних господарських і культурних контактів між громадами.

Ключові слова: *Вінниччина, Поділля, Російська імперія, українці, поляки, євреї, етнічна політика, міжетнічні відносини.*

Sofia Sevastianova

IMPERIAL POLICIES AND INTERETHNIC DYNAMICS IN VINNYTSIA REGION IN THE 19TH CENTURY: IMPACT ON UKRAINIAN, POLISH, AND JEWISH COMMUNITIES

Abstract. *The article examines the impact of the Russian Empire's ethnic, socio-economic, educational, and confessional policies on Ukrainian, Polish, and Jewish communities in Podillia during the nineteenth century. It focuses on Ukrainian peasants, restrictions imposed on the Polish nobility after the uprisings of 1830–1831 and 1863–1864, and legal constraints and urban life among the Jewish population. The article argues that imperial unification transformed interethnic relations without eliminating everyday economic and cultural contacts between communities.*

Keywords: *Vinnytsia region, Podillia, Russian Empire, Ukrainians, Poles, Jews, ethnic policy, interethnic relations.*

XIX ст. стало для Поділля добою глибоких політичних і соціальних змін. Після поділів Речі Посполитої край увійшов до Російської імперії, що прагнула підпорядкувати місцеві інституції загальноімперським правилам. Сучасна Вінницька область тоді не існувала як адміністративна одиниця: значна частина її території належала до Подільської губернії, межі якої не збігалися з нинішніми. Тому важливо поєднувати матеріали про Поділля загалом із даними про окремі міста й повіти.

Імперська політика впливала на громади нерівномірно. Українська більшість переважно жила в селах, поляки були помітними серед землевласників і католицького духовенства, а єврейські громади відігравали важливу роль у міській торгівлі та ремеслах. Водночас ці групи не були соціально однорідними, а конфесійна належність не завжди визначала етнічну ідентичність. Мета статті – охарактеризувати напрями імперської політики та її вплив на становище трьох спільнот і їхні повсякденні контакти.

Петербург прагнув забезпечити лояльність західних губерній, перебудувати управління й обмежити автономні традиції, успадковані від Речі Посполитої. Політика поєднувала уніфікацію законодавства, посилення чиновницького контролю та підтримку православних інституцій. Ю. Поліщук дослідив, що влада діяла неоднаково щодо різних спільнот – частину місцевих еліт залучали до управління, щодо інших організовували каральні заходи, зокрема після виступів проти імперії [3, с. 75–88]. Етнічність, віросповідання й соціальний статус переплітalися, впливаючи на доступ до землі, служби, освіти та релігійного життя.

Українці становили більшість населення Подільської губернії, однак не мали відповідного політичного впливу. Основу громади складали селяни, залежні від поміщицького господарства; значна частина землевласників належала до польської шляхти. Соціальна нерівність могла набувати етноконфесійного забарвлення, адже православні селяни взаємодіяли з католицькими поміщиками та єврейськими орендарями, торговцями й ремісниками. Проте ці контакти не були винятково конфліктними: торгівля, сезонна праця та взаємна господарська залежність підтримували співіснування.

Скасування кріпосного права 1861 р. стало важливим рубежем, але не забезпечило соціальної рівності. Викупні платежі та нові правила землекористування не ліквідували майнових диспропорцій; селяни й надалі залежали від землі, сезонного заробітку та ринків збуту. Залізниці, міські промисли й торгівля в другій половині століття посилювали мобільність населення, хоча зміни відбувалися повільно й нерівномірно.

Українську мову було обмежено в публічній сфері. Валуєвський циркуляр 1863 р. заборонив друк українською навчальної та релігійної літератури, а Емський акт 1876 р. розширив цензурні обмеження [1]. Народні традиції, усна культура й побутова мова зберігалися, однак їх представлення в освіті, друці та офіційних установах ускладнювалося. Українська самосвідомість підтримувалася фольклористикою, просвітницькими ініціативами й парафіяльним життям.

На початку XIX ст. польська шляхта зберігала значні земельні володіння та вплив на місцеву економіку. Влада спершу намагалася інтегрувати частину шляхти до імперського дворянства, але дрібні й безземельні шляхтичі мусили документально доводити свій статус; за відсутності підтверджень їх могли переводити до податних станів. Отже, «польське питання» стосувалося національної ідентичності, а також землеволодіння, привілеїв та соціального контролю [3, с. 140–152].

Повстання 1830–1831 рр. посилило підозру уряду до польських еліт, а Січневе повстання 1863–1864 рр. спричинило нові репресивні заходи. На Поділлі повстанський рух мав обмежені можливості, а ставлення селян було неоднозначним: на нього впливали конфлікти з поміщиками, побоювання повернення порядків Речі Посполитої та імперська агітація. Адміністрація намагалася залучити українських селян на свій бік, використовуючи земельні й соціальні питання в політичних цілях [4, с. 90–95].

Після повстання влада посилила перевірку шляхетського походження та обмежила польський вплив в адміністрації, освіті й католицьких інституціях. Русифікація не знищила польського культурного життя: маєтки, костели, родинні мережі й благодійні практики підтримували мову та пам'ять. Польське середовище також було неоднорідним – інтереси великих землевласників, збіднілої шляхти, службовців і ремісників відрізнялися.

Єврейське населення Поділля підпадало під спеціальний правовий режим, зокрема «смугу осілості», яка обмежувала місця проживання й професійні можливості. Влада регулювала пересування, торгівлю та ремесла, встановлювала окремі податкові вимоги й втручалася в релігійне життя. Це

створювало нерівні умови порівняно з іншими підданими та впливало на розселення й професійні стратегії [3, с. 161–177].

Містечка Поділля були осередками єврейського громадського й релігійного життя: синагоги, благодійні товариства та традиційна освіта підтримували колективну ідентичність. Євреї працювали не лише в торгівлі, а й у ремеслах, підприємництві, оренді та найманій праці. Їхні господарські зв'язки з українськими селами й польськими маєтками були взаємними: ринки поєднували виробників, посередників і споживачів. В. Кононенко підкреслює демографічну та соціально-економічну вагу єврейських громад Поділля, зокрема Вінниці [2, с. 71–75].

Перепис 1897 р. зафіксував 369306 мешканців Подільської губернії, які назвали єврейську мову рідною, – близько 12,2 % населення; у містах частка євреїв була значно вищою, ніж у селах [3, с. 121–123]. Оскільки перепис спирався на тогочасні категорії мови й етнічності, дані потребують обережного тлумачення. Водночас вони засвідчують центральне місце єврейських громад у міському житті Поділля.

Освіта була ще одним полем взаємодії імперської політики та внутрішнього розвитку єврейських громад. У другій половині XIX ст. на Поділлі діяли державні, приватні й конфесійні навчальні заклади, але доступ до гімназій та вищої освіти залишався обмеженим. Циркуляр 1887 р. запровадив відсоткові норми прийому єврейських учнів: 10% у межах смуги осілості, 5% поза нею та 3% у столицях [3, с. 251–252]. Такі правила не лише звужували освітні перспективи, а й заохочували громади шукати альтернативні шляхи навчання, підтримувати приватні школи та благодійні ініціативи. Зміни освітніх практик свідчили про внутрішню неоднорідність єврейського середовища: традиційна релігійна освіта співіснувала з прагненням частини родин отримати світські знання, професійну кваліфікацію та ширші можливості соціальної мобільності.

Повсякденні контакти відбувалися в торгівлі, ремеслах, оренді, на ярмарках і в міських просторах. Їх визначали не лише культурні відмінності, а й нерівний доступ до землі, освіти, правового захисту та адміністративних посад. Влада могла посилювати розмежування за вірою, походженням і станом. Суперечності між польськими землевласниками та селянами, а також антиєврейські стереотипи перетворювали частину соціально-економічної конкуренції на міжетнічну напругу.

Історію Вінниччини не можна зводити лише до дискримінації й конфліктів. Співіснування породжувало мовні контакти, культурні запозичення, спільні господарські практики та локальну взаємодопомогу. Прагматична взаємодія могла поєднуватися зі збереженням окремої релігійної та культурної ідентичності, а соціальна мобільність робила межі між громадами менш однозначними.

У XIX ст. імперська політика істотно формувала міжетнічну динаміку Поділля та територій сучасної Вінниччини. Вона обмежувала культурні й освітні можливості українців, звужувала автономію польських еліт і встановлювала спеціальні правові обмеження для євреїв. Наслідки залежали також від майнового стану, місця проживання, професії та конфесії.

Українська більшість зберігала локальні традиції за обмежених можливостей їх публічного розвитку; польська громада втрачала частину станових привілеїв; єврейські спільноти залишалися важливою частиною міської економіки й релігійного життя. Міжетнічні відносини поєднували нерівність із взаємозалежністю. Саме це поєднання пояснює складність історичного досвіду Вінниччини в XIX ст.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Климчук М. М. Валуєвський циркуляр. *Енциклопедія історії України : у 10 т.* / редкол.: В. А. Смолій та ін. Київ : Наукова думка, 2003. Т. 1: А–В. URL: https://resource.history.org.ua/?termin=Valuievskyj_tsyrkuliar (дата звернення: 16.10.2026).
2. Кононенко В. В. Єврейські громади Поділля у XV – першій половині XX століття. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2015. Вип. 44. С. 71–75.
3. Поліщук Ю. М. Національні меншини Правобережжя України у контексті етнічної політики Російської імперії (кінець XVIII – початок XX століття). Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. 432 с.
4. Соф'як Н. Польський визвольний рух на Поділлі в 1863–1864 рр. *Галичина : науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис*. 2018. Т. 31. С. 87–97. DOI: https://doi.org/10.15330/gal.31.87-97.

Анастасія Кравець, Яна Трофімова

ЄВРЕЙСЬКЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО В ЕКОНОМІЧНОМУ ЖИТТІ ВІННИЦІ НАПРИКІНЦІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

Анотація. *У статті проаналізовано єврейське підприємництво в економічному житті Вінниці наприкінці XIX – початку XX ст., зокрема торгівельну та виробничу активність. Розглянуто центри праці та проживання єврейської громади. Досліджено діяльність окремих родин єврейського походження, які зробили внесок у розвиток Вінниці. Встановлено частку зайнятості євреїв в окремих галузях промисловості. Зроблено висновок, що діяльність єврейської спільноти неабияк вплинула на розвиток економіки та підприємництва попри обмеження та історичні потрясіння, які на той час визначали умови діяльності єврейських підприємців.*

Ключові слова: *єврейська громада, економічне середовище, підприємництво, торгівля, Вінниця.*

Anastasia Kravets, Yana Trofimova

JEWISH ENTREPRENEURSHIP IN THE ECONOMIC LIFE OF VINNYTSIA IN THE LATE 19TH AND EARLY 20TH CENTURIES

Abstract. *This article analyses Jewish entrepreneurship in the economic life of Vinnytsia in the late 19th and early 20th centuries, in particular commercial and manufacturing activities. It examines the centres of work and residence of the Jewish community. The article investigates the activities of individual families of Jewish origin who contributed to the development of Vinnytsia. The share of Jewish employment in specific industrial sectors has been determined. It is concluded that the activities of the Jewish community had a significant impact on the development*